

# Pseuđoștiință contemporană

Elise Richter, Der innere Zusammenhang in der Entwicklung der romanischen Sprachen, in 27 Beiheft zur Zeitschrift für romanische Philologie pag. 57—143.

Istoriea limbii trebuie făcută nu fragmentar, ci în complexitatea ei, în întregimea ei, aceasta ar fi o *istorie pragmatică a limbii*. Intr-o asemenea istorie pragmatică a limbii diferențele subdiviziilor de până acum, care sunt, ori mai bine ar trebui să fie după D-na R. 1 tezaurul cuvintelor, 2 baza articulației, 3 înțelesul cuvintelor, 4 accent, 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 funcții, 8 așezarea cuvintelor, trebuie să considerate la un loc, deodată toate. Ar zice cineva că acest lucru nu se poate, pentru că limba nu-i numai ceva psihic, el și fizic, așa că ea trebuie studiată și după metoda științelor naturale. Aceasta nu-i adevărat, pentru că mecanic nu se petrece în limbă nimic, ci fenomenele care se petrec inconștient în urma unei neșirșite deprinderi ontogenetice și filogenetice. De la capul locului toate aceste fapte au fost conștiente. La științele naturale aparțin numai fizionomia sunetelor, care studiază posibilitatea fizică a producerii acestora. Producerea de fapt a lor aparține psihologiei sunetelor. și pentru acela tratatele de fizionomie a sunetelor ar trebui să țină socoteală de această dublă discuție a producerii lor: fizionomia sunetelor de o parte, psihologia sunetelor de altă parte.

*Observație.* 1. Subdiviziile istoriei limbii sunt o necesitate, bazată pe înțelesul limbii. Nu e ceva arbitrar, rezultat din caprițul cercetătorului. Ea stă în legătură cu progresul științei. Subdiviziile se observă în toate științele. O încercare de a zvîrni total la un loc e o întoarcere înapoi spre ignoranță din care n-a scăpat, relativ, omul decât prin analiză. 2. Faptul că limba ar fi ceva și fizic, astfel că ar necesita întrebărirea metodelor științelor naturale, nu ar putea fi o piedică pentru *istorie pragmatică a limbii*, în caz cind aceasta, așa cum o înțelege D-na R., ar fi posibilă, căci, dacă e posibilă o istorie pragmatică a fenomenelor psihice, pentru ce nu-ar fi posibilă și o istorie pragmatică a fenomenelor fizice? Dar oare aceste verbe, *istorie pragmatică, metode ale științelor naturale*, nu sunt o îmbătăre cu apă recentă? 3. Dacă fenomenele inconștiente din limbă sunt bazate pe deprindere, atunci la începutul limbii toate fenomenele acestea erau conștiente? Mai întâi acest lucru e imposibil de săiat prin propria observație. Apoi inducția, singurul mijloc

ea, dacă sunt astăzi fenomene inconștiente în limbă, să trebuie să fie și la începutul limbii. Apoi fenomenele inconștiente ale limbii sunt atât de enorm de numeroase față cu cele conștiente și prezintă o atât de enormă regularitate și măestrie (comparabile cu regularitatea și măestriei tuturor fenomenelor inconștiente din restul naturii), încât nu poți săgădui o afinitate între ele și fenomenele inconștiente din restul naturii (acelea necontestat inconștiente). Să să admitem că fenomenele limbii ar fi pur psihice. Dar activitatea psihică este totușă conștientă? Elaborarea noțiunilor este conștientă?

\*

Sunetul produs devine limbă număt cind este prezentă intenția unei comunicări. Limba e o *instituție*. Filindă limbă nu este ceva fizic mecanic, pentru aceea nici nu trebuie să ne așteptăm să găsim în ea exactitatea matematică din fenomenele fizice. Chiar în privința sunetelor o asemenea exactitate matematică nu trebuie să ne așteptăm să găsim. Fenomenele fonetice, ca și cele semantice, pleacă din același izvor, din *Psyche*. Pentru aceia într-adevăr în fenomenele fonetice se observă influența analogiei, deoarece o schimbare într-o articolare se propagă la toate căzările analogice.

*Observație.* Va să zică limba e o *instituție*, o *convenție*, o *legislație*, o rezultatul oarecum al unui congres al primilor vorbitori, care să-ăi hotărî să facă limbă, pentru că nă constată că este ceva trebuie. Această lueră să-mi spui: nihil novi sub sole. Dar oră cum să-ăi înțeleasă oamenii între dinșii, dacă nu pot să încă să vorbească? Ori, ca să nu ducem lucru la absurd, măcară modul de a se exprima al D-nei R. ne îndrăgășește la aceasta, va să zică cel dintâi început de limbă al celui dintâi vorbitor să-l facă în urma hotărîrii voluntare a acestuia de a se servi de sunete pentru a-și face cunoștințele. Dar dacă n-ar fi venit în minte același lucru la mai mulți deodată, oare ce să se fi făcut cu voința *isolată* a primului încercător de a vorbi? Li-a venit, deci, același lueră în cap la mai mulți? Să se naște atunci întrebarea, oare de unde a provenit această conformitate de voință și de mijloace la oamenii din același comunitate? Această conformitate de voință și de mijloace era tot un produs al voinții? Este oare un produs al voinții, al convenției, al *instituției* faptul că răgăciile tot la un fel și vitezi tot la un fel?—Să dacă fenomenele fonetice pleacă din *Psyche*, este aceasta un motiv ca în ea să nu se observe regularitatea și exactitatea matematică din fenomenele fizice? *Psyche* nu face și ea parte din natură întrucât ca și fenomenele fizice? Este posibilă în general *neregularitatea*? Nu cumva această neregularitate este numai aparentă, datorită imperfecțiilor cu care noi putem analiza fenomenele psihice? Nu cumva această neregularitate este bazată numai pe extraordinar de marea variabilitate a fenomenelor psihice, pe care conștiința cea atât de mult lăudată nu o poate stăpini nici măcar atât cît, foarte incomplet de altfel și pe acest din urmă teren, stăpnește fenomenele fizice?—Dacă analogia (din punct de vedere filologic înțeleasă, nu logic) influențează și producerea sunetelor, în felul acela că o schimbare odată provocată servește ca model pentru schimbările ulterioare (căci aşa a înțeles lucru probabil D-na R.), constituie aceasta o neregularitate, o abatere de la exactitatea matematică ce stăpnește schimbările din lumea fizică? Dar încă odată, ce-i acela neregularitate? Se poate în general înțelege ce-i acela o neregularitate?

Deci, fiindcă limba e ceva psihic și chiar o instituție, apoi e posibilă o istorie pragmatică a limbii. Deci numai o mare deosebire există între istorie (Geschichtsschreibung) și istoriea limbii (Sprachgeschichtsschreibung). În felul acela că istoriei pragmaticice li preced analele, pe cind analele limbii, faptele limbistiche a căror legătură intimă și succesivă trebuie să o constată istoria limbii, ni sunt necomplete și defectuos cunoscute, întrucât limba vorbită este numai fragmentar înregistrată, iar limba scrisă este todeasă ceva înapoiat și învechit. D-na R. își propune să cerceteze în sunul limbii latine apariția fenomenelor românești și să stabilească o legătură cauzală între aceste fenomene și, întru citva, o cronologie relativă. Pentru aceasta se vor lua în considerație și manifestările psihice precum și cele psiholizice ale limbii, și se vor întrebui înțeja toate mijloacele, și cele psihologico-limbistice, și cele fiziole, și cele istorice. și anume, pentru a reuși să fie sigură, datele mai mult sau mai puțin teoretice ale cercetărilor psihologico-limbistice și datele practice ale cercetărilor fiziolelor vor fi întrebuiate la istoria limbii.

*Observație.* Toate acestea sunt o însărare de termeni tehnici care ne fac să întrevadem o mulțime de știință pe care D-na R. le posede cu profunditate, se pare (studii psihofizice, studii psihologico-limbistice, studii fiziole, studii istorice, toate cu privire la istoria limbilor), și care pe nol întâialnat ne fac numai curioși să le vedem utilizate de D-na autoare.

\*

D-na R. intră în materie. Cel dințit lucru pe care-l cercetează este ușurință cu care se schimbă cele opt părți constitutive ale limbii, fixate de D-na în începutul studiului D-sale, materii pe care istoria limbii le-a cercetat până acum izolat, dar pe care vîtoarea istorie pragmatică a limbii le va cerceta în un loc. Ordinea de ușurință a schimbării este următoarea (începind de la cele care se schimbă mai leșne): 1 cuvintele, 2 baza articulației (adecă articulația sunetelor afară de accent), 3 înțelesul, 4 accentul (D-na R. înțelege prin accent și începuturile și sfîrșiturile sunetelor [Einsatz, Absatz], apoi cantitatea sunetelor), 5 formarea cuvintelor, 6 construcția sintactică, 7 așezarea cuvintelor.

*Observație.* D-na R. înțelege prin formarea cuvintelor (Wortbildung) nașterea formelor gramaticale prin izolare. Se pare că D-na nu deosebește luerurile de raporturi ori chiar că nu și dă socoteală de existența acestor din urmă. Pentru D-na faptul că un cuvint devine cu vremea formă gramaticală înseamnă că cuvintul devine „fără înțeles”, „inhaltleer”, și cădo în rangul de „arătător formal al funcțiunii”. *Fără înțeles?* Cum *fără înțeles*, dacă *arătător funcțional*? Ce-și închipuiește D-na R. prin *funcție*? Să dați un exemplu. *Volo laudare* era la început un complex de lueruri (a voi, a lăuda) și de raporturi (abstract, rezultat al unei activități, siguranță, prezent, singular, persoana întâia, obiect drept). Cu încețul însă a perdat înțelesul unui lueru (a voi) și a doăna raporturi (prezent, obiect drept) și a căpătat înțelesul unui nou raport (vîtor). În această transformare voi din cuvint a devenit formă gramaticală: de unde avusese și înțelesul de lueru, a perdat acest înțeles, a păstrat o parte din înțelesurile de raporturi și a căpătat un înțeles de raport nou. Dar prin această transformare el nu a devenit gol de înțeles, fără înțeles, inhaltleer.—Dintre formele gramaticale astfel născute prin izolare sufletele derivative și prefixele derivative se schimbă mult mai leșne și ar fi trebuit prin urmare separate de celelalte forme.—Formele sint

într-un paragraf aparte, și apoi după construcția sintactică, în același paragraf ca această din urmă. Prin construcția sintactică (die syntaktischen Gebilde, die syntaktische Fügung) D-na R. înțelege izolarea în diferitele faze până la nașterea formelor. D-na spune că nu poate separa *forma* de construcția sintactică și pentru acela n-o discută a parte. Cu toate acestea *forma gata* este una și izolarea sub diferitele ei faze este *altă*. și nu putem părea ce ordine cronologică fixeză autoarea formei, intrucât pe de o parte o pune înaintea izolării sub numele de *Wortbildung*, iar pe de altă parte o pune după izolare, în care caz spune că nu o poate separa de această din urmă.

\*

Care sunt cauzele psihologice ale schimbării? Este lucru lămurit (es ist klar) că acele fapte limbistice căre se schimbă mai greu încep să se schimbă mai degrabă. De pildă așezarea cuvintelor se schimbă cel mai greu: ei bine ea începe să se schimbă mai degrabă. Pentru ce se schimbă așezarea cuvintelor? Sunt doar fături de a vorbi, unul care ține mai puțin socoteală de ascultător, altul care ține mai mult socoteală de ascultător. Cel dinții este cel latin, german—arhaic, cel de al doilea este cel romanic—modern. Pentru acela unuï German î se pare clară vorbirea romanică, iar unuï Neolatin î se pare obscură vorbirea germană. La început omul n-a ținut socoteală de ascultător și punea necunoscutul înaintea cunoscutului, determinantul înaintea determinatului. Cu încețul însă a ținut socoteală de dinșul. Cind s-a întâmplat aceasta, a început să se facă deosebire între vorbirea ocasională, subiectivă, unde nu se ține socoteală de ascultător, și vorbirea uzuală, habituell, obiectivă. În care se ține socoteală de ascultător și în care vorbitorul pleacă totdeauna dela cunoscut la necunoscut, dela determinat la determinant. Să considerăm acum cea mai veche așezare de cuvinte obiectivă nouă cunoscută, cea arhaică [sic!]. Principiul acestei așezări de cuvinte este că se pune înții determinantul și apoi determinantul. Așezarea ocasională opusă ei nu putea consista în altă ceva decât a pune determinantul înaintea determinantului, și aceasta este tocmai așezarea modernă. Cind va deveni uzuală această din urmă așezare, atunci va deveni ocasională ceea ce, opusă ei, care va deveni la rândul ei uzuală, și tot așa mai departe.

*Observație.* Mai întâi nu este clar de fel că schimbarea care se face mai greu începe mai degrabă. Aceasta e absurd. Să admitem că ordinea de ușăriță a schimbării este acela stabilită de D-na R. La un moment dat, de pildă astăzi, cuvintele dintr-o limbă, în totalitatea lor considerată, slăt cele mai nouă fapte limbistice, fiindcă ele s-ă schimbă mai mult, mai răpid; așezarea cuvintelor, din contra, este cel mai vechi fapt limbistic, pentru că ea s-ă schimbă mai greu, mai încet. Aceasta nu înseamnă însă de fel că cuvintele să început să se schimbe mai tîrziu, iar așezarea cuvintelor să început să se schimbe mai degrabă! Cind cuvintele din limbile române erau fătu cu cele din limba latină foarte mult schimbate deja, prin imprumuturi din limbi străine și prin derivări analogice, așezarea cuvintelor era încă cea latină. Toamă tîrziu a început așezarea *modernă*, cum o numește D-na R., să înlocuiescă pe cea arhaică, și după ce această așezare modernă a devenit uzuală, ea a rămas așa până astăzi, învremec cuvintele nu să înceată de a se tot schimba până astăzi. Firește (și aceasta este într-adovăr lămurit, es ist klar) că dacă consideri față cu cuvintele actuale așezarea uzuală, aceasta e mai veche, dar aceasta nu înseamnă că așezarea a înce-

put a se schimba mai degrabă!—Dar apoi, ce poate să însemneze afirmarea D-nel R., că aşezarea arhaică este acea în care nu se ține socoteala de ascultător, acea în care vorbitorul, din punct de vedere *subiectiv* punindu-se, pune determinantul înaintea determinatului, necunoscutul înaintea cunoscutului, și că cu toate acestea această aşezare arhaică este cea *obiectivă*? Ce poate să însemneze aceasta, că același aşezare de cuvinte, în care vorbitorul neînțind socoteala de ascultător pune determinantul înaintea determinatului, este și *subiectivă* și *obiectivă*? „Să considerăm cea mai veche aşezare de cuvinte *obiectivă* noastră cunoscută, care se găsește în aşa numita aşezare de cuvinte *arhaică*,” zice D-na R. „Să ce este *arhaică*? „Dacă în loc de latin și române întrebuiuță expresiile *arhaică* și *moderna*, apoi zicem aşa: aşezarea de cuvinte modernă ține mai mult socoteala de ascultător decât aşezarea arhaică”. Dar *obiectiv* ce-i? „Intr-un timp cu mult anterior oricărui tradiții și-a dat întâi dată socoteala vorbitorul că a vorbi și a asculta sunt lucruri care merg mină în mină (in einer ausserordentlich weit hinter aller Ueberlieferung liegenden Zeit ging den Sprechenden der Sinn für das Ineinander greifen von Sprechen und Hören auf). Aceasta a însemnat un progres spre obiectivarea vorbirii, în care vorbitorul nu se mai exprimă în mod impulsiv, cum îl vine lui la socoteala, ci într-o ordine oarecare. Numai cind vorbitorul este în stare să se pună în poziția ascultătorului, numai atunci poate el în mod coștișent să așeze părțile vorbirii sale astfel, încit să se facă priceperea comodă pentru ascultător. Din acest moment începe contrastul dintre vorbirea ocazională și cea ușuală, contrastul dintre vorbirea *subiectivă* și vorbirea *obiectivă*. Căci vorbirea ușuală este acea făcută cu băgare de sămău, cu pățește dela cunoșcut spre ceea cea noastră și ne-cunoșcut vorbitorului”. Va să zică aşezarea *arhaică*, cea latină, este și *subiectivă* și *obiectivă*? Nu voi să discut aici dacă într-adevăr aşezarea *arhaică* este mai *subiectivă* decât cea modernă, ori dacă aşezarea română își pare Germanul mai clară decât propria sa aşezare (lucru de care mă înndoiesc grozav: D-na R. probează prin această afirmare multă sa lectură în limbi române). Eă mă ţin de susținările D-nel autoare și întreb cum poate fi aşezarea *arhaică* și *subiectivă* și *obiectivă* totodată?—Trecind la altă ordine de idei, să admitem că D-na R. are dreptate cind susține că în istoriea limbilor se succedează astăzi numitele aşezări arhaice și moderne. Ce motivare psihologică găsește D-na pentru acest fenomen? Dacă pentru faptul că urmează o aşezare modernă uneia arhaice s-ar putea găsi motivul că vorbitorul ține socoteala de ascultător (admitând că într-adevăr aşa este), atunci pentru faptul că urmează o aşezare arhaică unei moderne ar trebui să se găsească motivul că vorbitorul devine din *obiectiv*, cum era, mai *subiectiv*, din om care ținea socoteala de ascultător devine om care nu ține socoteala de acesta. Aceasta e concluzia logică. În locul ei D-na R. stabilește o altă, aş putea-o numi caprițioasă: față cu o aşezare ușuală oarecare aşezarea ocazională nu poate fi decât o aşezare contrară celei uzuale. „Principiul aşezărilor arhaice a vorbelor și cugetărilor este punerea determinantului înaintea determinatului. Aşezarea ocazională contrară nu poate fi alta decât aceea în care se pune determinantul după determinat, și, tocmai, acesta este principiul aşezărilor moderne a vorbelor și cugetărilor. Dacă aşezarea arhaică a fost cea ușuală, apoi aşezarea modernă a fost unica ocazională posibilită”. Va să zică omul are propensie de a vorbi totdeauna altfel de-

cit cum este deprins să vorbească. Aceasta va fi poste adevărat. Dar atunci toată povestirea D-nei R. (de altfel incaretă și contrazicătoare) despre vorbire subiectivă și obiectivă, despre vorbire care nu ține socoteală de ascultător și vorbire care ține socoteală de ascultător, trebuie să lasă din joc, trebuie exclusă. Cela ce spune D-na R. la începutul paragrafului și cea ce spune D-na la sfîrșitul paragrafului sunt lueruri care se exclud: dacă limba romanească are altă așezare de cuvinte decât limba latină, aceasta nu se datorează faptului că *par* și *prefacut* vorbirea din subiectivă în obiectivă, ci faptului că vorbirile uzoale latine *s-a opus* o vorbire ocazională contrară, care cu vremea a devenit și ea uzoală! În rezumat, acest „Psychologischer Exkurs über die Ursachen sprachlicher Veränderung”, să mă erte D-na R., nu are într-înșul Psycho de fel.

\*

Care sunt cauzele fiziolece ale schimbării? Diferitele stări psihice, precum emoție, minie, irică, indință, au efect asupra mișcărilor toracelui, deci asupra curentului expirator. Ce influență are curentul expirator asupra cantității, intensității și înălțimii sunetelor? Cantitatea astăzi nu de înălțime, ci de felul curentului expirator. Durata articulației atâtă de energie musculară. Energia musculară cuprinde buzele, limba, vâlul palatinului, coardele vocale și este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra traheei. Energia musculară pentru o vocală este cu atât mai mare cu atât articulația are loc mai sus în gură (proba să facă la bolnavii de *paralysis glossio-lesio-laryngea*, care nu pot pronunța sunetele *i, r, l, s, t, d*). Între energia musculară și puterea curentului expirator nu este legătură necesară, așa că numai decât un curent expirator puternic să fie însoțit și de o puternică energie musculară. *Altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocală și altul la consonante.* La vocală curentul astăzi de energie musculară, este cel mai strînt la *i*, cel mai larg la *a*, cel mai puternic la *u*; intensitatea curentului este invers proporțională cu strîntarea articulației.

*Observație.* Întrucât energia musculară pentru o vocală este cu atât mai mare cu atât articulația are loc mai sus în gură, iar intensitatea curentului este invers proporțională cu strîntarea articulației, urmează că la vocală intensitatea curentului este direct proporțională cu energia musculară.

Deci „la vocală raportul între energia musculară de o parte și tăcica și volumul curentului expirator de altă parte este variabil (ein schwankendes).”

*Observație.* Această concluzie e curioasă, din cele de mai sus nu rezultă că raportul este „ein schwankendes”.

La consonante din contra energie musculară astăzi de curent: cu atât e mai puternic curentul, cu atât trebuie să fie mai mare energia musculară, amindoi factorii cresc și scad împreună, sunt cel mai puternic la *p*, cel mai slab la *g*. Deci pentru consonante „se aplică regula următoare: energia musculară este direct proporțională cu puterea curentului expirator (die Leistungen des Trachealdruckes, der Muskelspannung und des Expirationstromes sind einander gerade proportional)“.

*Observație.* Prin urmare este acesta regulă ca la vocală! Atunci ce se face cu susținerea D-nei autoare că *altfel este raportul între puterea curentului și energia musculară la vocală și altul la consonante?* Apoi propoziția „la vocală astăzi curentul de energie musculară”, „la conso-

nuantă atîrnă energiea musculară de curent\*, sunt greșite: merg mină în mină cei doi factori și se întimplă ca unul să provoace pe celălalt, dar nu atîrnă regulat unul de altul. Și chiar și nu merg mină în mină totdeauna, așa că se poate întimpla să pronunțe cineva un *p* cu puternică energie musculară și cu slab curent expirator, cu același curent expirator ca la *b*, cum are loc lucru în limba germană pe unele teritorii.

În ce privește raportul dintre energie și durată, lucru să tardă atîțel în vocale decât în consonante: la vocale cu cît energiea e mai mare, cu atît durata e mai scurtă (*l* e mai scurt decât *e*); tot atîțel în vocale cu cît curentul e mai mare, cu atît durata e mai mai scurtă. Adecă energiea musculară și mărimea curentului stă la vocale în raport invers cu durata. La consonante din contra durată stă în raport drept cu energiea musculară și mărimea curentului, labialele sunt mai lungi decât guturalele și explozivele încordate sunt mai lungi decât explozivele lăsate, luindu-se în considerare numai timpul în care articulația se efectuează, iar nu timpul cît articulația durează.

*Observație.* Care timp însă se înține considerație la vocale? Acel în care articulația se efectuează ori acel cît articulația durează? Despre acesta nu spune D-na R. nimic. Numai atunci se poate stabili o deosebire între vocale și consonante din acest punct de vedere, al raportului adecă între durată de o parte și energie de altă parte, cind comparația se face între momente analoage, cind adecă se consideră timpul în care se efectuează articulația la vocale și la consonante, ori timpul cît durează articulația la vocale și la consonante. De altfel spusele D-nei R. săi mai mult asemenea afirmații goale, căci vre-o autoritate în materie nu citează preciz. Un lucru este sigur, că cu cît o articulație e mai grea de făcut, cu atît efectuarea ei ține mai multă vreme. Acest lucru îl recunoaște și D-na R. ca cova fireșe: „mal multă vreme trebuie ca să se facă o închidere puternică decât una slabă (es dauer länger bis ein fester Verschluss gebildet ist, als ein loser).” Nu se poate părea atunci pentru ce efectuarea articulației lui *i*, care e mai grea de făcut, ar dura mai puțin timp decât a lui *e*, care e mai ușoară de făcut. La acestuia se mai adaugă următoarele incertitudini: D-na R. se pare că înțelege prin consonante numai explozivele, căci, după ce a vorbit despre consonante, adaugă: „Spirantele (die Engelaute) prezintă cele mai variate grădări între vocale și consonante”. Apoi D-na R., măcar că a susținut că alt raport există la vocale între durată și energie și altul la consonante, trage concluzia următoare pentru *toate sunetele*: „durata atîrnă, deci, de curentul expirator, iar curentul expirator se măsoară după apăsarea lui asupra traheii. Dacă se întărește curentul, se mărește apăsarea asupra traheii și se mărește durata articulației.” Pentru părea acestei propoziții să se observe călălăță—vezi mai sus p. 62 r. 18—, că *energia musculară este direct proporțională cu apăsarea curentului expirator asupra traheii*.

Fiind așa, o stare psihică oarecare provoacă un curent expirator oarecare și acesta provoacă o schimbare în articulație. Două cazuri se pot întimpla: într-un, acțiunea pasivă provocată de curent este contrabalanșată de cea activă, adecă de cea uzuală, pe care vorbitorul o ține în loc în mod conștient (eine bewusste Gegenleistung aller Organe), așa că vorbitorul vorbește mai tare ori, mai slab decât de obicei, dar sunetele rămân neschimbate; al doilea, acțiunea pasivă provocată de curent

nu este contrabalansată de cea activă conștiință, atunci articulația se adaptează puterii curentului, se schimbă, schimbarea apoi cu vremea din ocazională devine uzuală și se moștenește de la o generație la alta.

*Observație.* Cred că într-o situație uzuală este ținută în loc, neschimbătură, în mod conștient? Dacă înțelegeți D-șa prin această *conștiință* conștiința naturii, celei independente de *el*, n-am nicio întâmpinare de să-i crede. Dacă însă crede că *el* este conștient de asemenea procese fizice, apoi atunci mă îndoiesc foarte mult și protestez în numele bunei și. și cum că D-na autoare într-adevăr crede că asemenea procese fizice sunt nu numai conștiente, dar chiar *voluntare*, se vede din următoarele cuvinte ale D-șale: „Fiecare membru al unei comunități limbistice va într-o situație pentru o explozie, pe care să-l pusă în minte să o pronunțe, față cu un curent inspirator oarecare, acel grad de presiune a trahelii [presiunea trahelii, Trachealdruck=energie musculară, vezi mai sus p. 62 r. 18], care este de trebuită ca să nu se schimbe sunetul; cind cîineva scoate din gură un curent oarecare, se și gîndește la energie musculară pe care trebuie să o într-o situație ca să nu se schimbe sunetul (Jedes Mitglied einer Sprachgemeinschaft wird zu einem etwa von ihm beachtigten Verschlusslaut von vorhernein in normaler Sprechweise für den Luftstrom einen solchen Trachealdruck verwenden, dass die Organspannung keine von dieser normalen Sprechweise abweichende zu sein braucht; man bedenkt schon die Organspannung, während man den Luftstrom reguliert).”

Rezultă adesea schimbări identice provocate de diferențe înprejurări: *i>e* din cauză că curentul e puternic și organele se despart mai tare, ca să-l deje drumul să tăză.

*Observație.* Această lueră nu a fost prevăzută de D-na R. până acum, despre așa ceva D-șa nu a vorbit până acum. Apoi, conform celor spuse de D-șa, toamăi și se potrivește mai bine ca un curent puternic decât *e*. De acest motiv fiziological D-na R. se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va vedea mai la vale.

*i>e* din cauză că curentul e slab.

*i>e* în mod conștient, prin acela că la un curent slab se gîndește cîineva că e mai bine să pronunțe un *e* care să se audă decât un *i* care să nu se audă.

*Observație.* Așa ceva nu e de crezut și face parte din extraordinairele păreri pe care le are D-na R. despre *conștiința* vorbitorului.

*e>i* din cauza creșterii energiei curentului. Această schimbare se potrivește apoi cu tonul înalt muzical dela sfîrșitul cuvintelor; pentru acela în limbile, cum era latina preistorică, unde tonul înalt muzical cade la sfîrșitul cuvintelor, se explică de ce se prefac *e* și *o* finală în *i* și *u*.

*Observație.* Despre acest preținos accent muzical latin vezi mai la vale. În ce privește faptul că *o* să se prefacă în *u* din cauză că *u* să se potrivește mai bine cu un ton muzical înalt, D-na R. se înșeală, deoarece tonul propriu al lui *u* este mai jos decât acel al lui *o*. Vezi *Scripture in Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der roman. Philologie VII* 36. De altfel lucrul se poate constata înseamnă numai cu urechea.

*e>i*, efect al scăderii intensității curentului, prin acela că printr-un fel de reacție, cind scade intensitatea curentului, se încordează mai tare organele articulatoare.

*Observație.* Sigur că în mod *conștient*, dacă că D-na R. nu se pronunță preciz: „eine Herabminderung der Intensität bewirkt als Gegenleistung eine stärkere Organspannung.” Sigur că în mod *conștient*, pentru că altfel este imposibil de explicat cum să ar putea articulația lui să, care este mai potrivită cu curentul slab, să se schimbe în articulația lui i, care este mai puțin potrivită. Dar această conștiință care lucrează prin reacție este un fel de procedare arbitrară, pe care D-na R. nu a cuprins-o în cercetările D-sale până în acest moment. De această motiv *psihologic* D-na autonore se servește mult pentru a explica schimbările sunetelor, după cum se va videa mai la vîne.

In afară de schimbările în articulații produse prin schimbările în energia mușchilor și în puterea curentului expirator, mai așa loc schimbările produse prin vorbirea șoptită, care schimbări însă, propria vorbind, se datorează tot curentului expirator, care altfel are loc la șoptită decât la vorbirea obișnuită.

*Observație.* Prin șoptită (Flüstern) D-na R. înțelege vorbirea afonă, căci spune că la șoptită coardele vocale sunt dezlipite în toată întregimea lor. La șoptită din contra coardele vocale sunt lipite în toată întregimea lor și curentul expirator ieșe numai prințre cartilajele aritenoide.

\*

Cu ajutorul acestor date psihologice și fizioleice se va încerca acum D-na R. să descrie însărarea romanizmelor în limba latină. Pentru aceasta vrea întîi autoarea să răspundă la întrebarea „ce-i limba latină populară? cind incep limbile române?” Limba latină populară este limba vorbită, limba ocasională a tuturor claselor sociale; ea a existat în toate timpurile; ea nu este limba numai a claselor de jos și nici nu este mărginită numai la un anumit timp; este o greșală de a considera limba latină populară ca un fel de succesoară a limbii clasice latine, care ar fi inceput să existe numai în așa numita perioadă postclasică; tot așa e o greșală de a considera ca populară numai limba vorbită, ocasională, a claselor de jos.—Limbile române apar atunci cind apar fenomenele române; fenomenele române apar însă încă în cele mai vechi inscripții. 5—6 secol a. Chr.; aceste fenomene române sunt față cu cele latinești ca modern față cu arhaic, ele sunt creațiile noastre ale limbii latine.

*Observație.* D-na R. observă în cele mai vechi inscripții așezarea românească a cuvintelor, determinantul după determinat, *Duenos med sefaked Numesioi* (unde datival obiect nedrept *Numesioi* este pus după predicat). Acest fapt a și făcut-o pe D-na să susțină extraordinară teză că lucrările care se schimbă mai greu, tocmai acelea incep să se schimbe mai degrabă, vîză mai sus p. 60. De unde știe însă D-na R. că acea așezare românească, cu determinantul după determinat, ce se observă deja în inscripții din veacurile 5—6 a. Chr., este o creație noastră față cu așezarea latină, care ar fi mai veche? De unde știe D-na R. că acea așezare românească nu a fost cuivâzătoare ca mai veche, față ca care așezarea latină ar fi o creație noastră?

\*

*Ritmul propoziției latine. Raportul dintre poziția cuvintelor și ritmul.* Dacă se schimbă poziția cuvintelor, se schimbă și ritmul. Ce e propoziția (Satz)? O bucătă de vorbire dintre două pauze mai mari, ori că va fi completată din punct de vedere logic, ori că nu va fi. O subdicație

5

vizie a acestei bucăți mari, așezată între două pauze mai mici, e tot propoziție.

*Observație.* D-na R. înțelege prin propoziție (Satz) perioada, zeptădoacă, a metricilor și retorilor greci. Negreșit că cuvintele tehnice sunt convenționale și că cineva poate să dea unuia cuvint tehnic orice înțeles va găsi de cuvintă. Cu toate acestea chipul cum D-na, în definiție ce dă propoziției, vorbește de propoziție principală și de propoziție subordonată, arătă un amestec curios de înțelesurile propoziției, așa cum de obicei se înțelege propoziție, și de înțelesurile perioadei: „Prin propoziție (Satz) înțeleg o vorbire așezată între două pauze de respirație (Atempausen) mai mari. Unde vorbirea se sfîrșește, adică unde are loc pauza de respirație, se sfîrșește și propoziție, fără să se luă în considerație dacă vorbirea este completă după cerințele logicii, ori dacă gîndirea totală este exprimată numai în parte. O parte dintr-o asemenea propoziție (der Teilsatz), care se găsește între două pauze de respirație mici, are valoarea unei propoziții întregi (Vollsatz). Propoziția secundară (der Nebensatz) nu este doar delă capul locului de către o propoziție întreagă (ist ja ursprünglich ein Vollsatz), care devine subordonată numai în mod secundar (der erst sekundär in Abhängigkeit gerät). În propoziția secundară [adecăt subordonată] așezarea cuvintelor este mai conservatoare decât în propoziția principală (Hauptsatz) și păstrează mai multă vreme tipul vechiului.”??

„Prin ritmă înțeleg alternarea dintre părțile marcate și cele nemarcate ale vorbirii, marcarea (scostarea la iveauă, scoaterea în relief, Hervorhebung) poate să aibă loc prin mijlocirea accentualul muzical, ori a puterii curentului expirator, ori a lungităi (Cantității).”

*Observație.* Ritmul bazat numai pe accentul muzical nu există. Această părere stă în legătură cu înțelegerea greșită a accentului, despre care se va vorbi mai în vale. Tot așa nu există ritm bazat pe lungire (Dehnung): ritmul perioadei grecești, la care s-a gîndit D-na R., era bazat pe cantitate combinată cu un accent expirator și muzical independent de accentul cuvintului.

Sunt două feluri de poziții ale cuvintelor (așezări ale cuvintelor): un felul, în care oricare parte poate fi scoasă la iveauă prin ritm, de pildă într-o propoziție germană oricare parte poate fi accentuată; alt felul, în care nu oricare parte poate fi scosă la iveauă prin ritm și la care trebuie să intervină o schimbare în poziția cuvintelor, după cum cineva vrea să scoată în relief prin ritmă cutare sau cutare parte, de ex. propoziția franceză *je ne l'ai pas vu* trebuie să primească formele *ce n'est pas moi qui l'ai vu* ori *ce n'est pas lui que j'ai vu*, dacă vrea să accentueze cineva pe *je* sau pe *l*. Pieciad dela aceste considerații, combinate cu faptul că partea cea importantă (das Wichtige) este cea accentuată. D-nă autoare a cercetat într-o scriere anterioară, pe care n-am cîștigat-o, *Über die Entwicklung der romanischen Wortstellung aus der lateinischen*, Halle, 1903, pag. 46 sqq., poziția accentului în propoziția latină și a constatat că în limba latină accentul era la mijlocul propoziției, pentru că acolo se găsea partea principală (das Wichtige), adică determinantele.

*Observație.* Macar că n-am cîtit lucrarea pomenită a D-nei R., tot însă îmi permit să întîmpin că forma determinanțului este adesea înșelătoare, deoarece foarte de multe ori este discordantă între membrele patologice și cele gramaticale ale propoziției, mai ales cînd propoziția latină, ea și

cea germană, putea fi accentuată în oricare parte a ei fără ca să fie necesară o schimbare în poziția cuvintelor.

Chestiunea însă a *marcadrii* ritmice din propoziția latină nu va fi completă lămurită decât cind se va constata natura acestei marcări. Era ea adecă de natură muzicală, expiratorie, ori cantativă? La început vorbirea era subiectivă, determinantul se punea înaintea determinatului, adecă ritmul era dependent, natura lui era muzicală.

*Observație.* Cum că natura lui era muzicală, e o simplă afirmație. Ca probă aduce D-na R. limba greacă, unde accentul ar fi fost muzical. Într-înd însă nu poate exista accent muzical fără ca să fie însoțit de un accent expirator, căci nu pot exista numere de vibrații în unitatea de timp (accent muzical) fără ca acele vibrații să înbârzi și o amplitudine oarecare (accent expirator), chiar în limba greacă, oricât de muzical ar fi fost accentul, acel accent era numai decât în același rîm și un accent expirator. Faptul că ritmul perioadei grecesti nu ținea socoteală de accentul cuvintului nu este o probă că acest accent ar fi fost muzical prin excelență, că adică tonul silabeli accentuate ar fi fost foarte înalt față cu tonul silabelor neaccentuate (ori foarte jos, căci a fi un ton foarte jos față cu altele e tot atât de bătător la ureche, ba chiar mai bătător), ci este o probă că accentul expirator al cuvintului era puțin recarcabil. Iar probele care se aduc că în cutare timp ritmul grecesc a început să țină socoteală de accentul cuvintului, de pildă că la Babrios penultima perioadă este totdeauna accentuată cu accentul cuvintului, ori că la Nonnos perioada se termină în oxytona ori paroxytona niciodată în proparoxytona, aceste probe nu arată că accentul expirator ar fi înlocuit pe cel muzical, ci numai că accentul expirator a devenit puternic din slab ce fusese mai înainte. Pentru a proba mai departe că accentul latin era un accent muzical D-na R. recurge la expresiile metaforice ale gramaticilor, care se potrivește încă mai bine cu accentul expirator decât cu cel muzical. Iată una din probele D-ale: Varro „scire autem oportet vocem tres habere distantias, longitudinem, altitudinem, crassitudinem”. După D-na R. *altitudo* înseamnă acel accentul muzical și *crassitudo* înseamnă accentul expirator. Altitudine însă e o metaforă, *propria* nu înseamnă nimic altăceasă, *figurat* însă se potrivește mai bine cu accentul expirator decât cu cel muzical, căci mai multă asăumanare este între altitudine și amplitudinea vibrațiilor, care crește de la minimum la maximum în diverse chipuri și se manifestează la aux (căci în gramatică greacă și latină numai despre aux poste și vorba) printr-o creștere și scădere (tot metafore și acestea) a puterii sunetului, printr-o urcare și coborâre (alte metafore) a puterii sunetului; mai multă asăumanare, zic, este între altitudine și amplitudinea vibrațiilor decât între altitudine și numărul de vibrații în unitatea de timp, care se manifestează la aux prin acel avem novos lariș de metafore, dar urcare și coborâre sunt din cauza altării de figură! Se zice, negreșit, cind e vorba de numărul vibrațiilor în unitatea de timp, că *ure* și *scabor*; dar cind vrea să vorbește de creșterea și scăderea amplitudinii vibrațiilor, nu zice tot *ure* și *scabor*? Se zice, negreșit, cind e vorba de un ton cu multe vibrații în unitatea de timp, că e tonul *ascuſit*; dar elud crește amplitudinea treptat până la maximum și apoi scade brusc la minimum, nu se zice cu același metaforă că accentul e *ascuſit*? Altitudine în mintea lui Varro foarte probabil (într-înd nimic mai puțin probabil) decât cum vrea D-na R. și cu D-na toată par-

tizanii accentului mușical) a însemnat creșterea și scăderea accentului expirator, iar crassitudo a însemnat amplitudinea vibrațiilor în general; cum că se ridică sunetul dela minimum la maximum de amplitudine și că scade dela maximum la minimum, aceasta era pentru Varro *altitudo*; cum că sunetul e spus mai tare ori mai lejer, aceasta era pentru el *crassitudo*. Cum că alături cu accentul expirator există și cel mușical, aceasta se înțelege dela sine, unde este anul este numai decit și cehălălt; și cum că alături cu mișcarea expiratorie a observat Varro și pe cea mușicală, aceasta se înțelege dela sine. Dar că acea metaforă *altitudo* ar însemna că accentul latin era un accent slab expirator și foarte remarcabil mușical, aceasta nu se poate admite cu nicio preț. Altă cităție, din Martianus Capella, a D-nei R.: „et est accentus seminarium musicæ, quod omnis modulatio ex fastigis vocum gravitateque componitur, ideoque accentus quasi adeantus dictus est: *Fastigia, gravitas* sunt ea și *lentit, scobor, ascuſit, grav,* etc. tot metafore care nu însemnează nimic propria aciei, și care se potrivesc *figural* tot atât de bine, ba încă mai bine, cu accentul expirator. Dar se pune mare preț pe *accentus*, după cum se pune mare preț pe corespondentul său grec (pe care l-a tradus Romanii în limba lor) *προσορθία*. *Cîntec!* Deoică trebuie să fie numărul de vibrații! Dar dacă Grecul (căci de Roman, care a tradus pe Grec, nu mai vorbesc) ar fi vrut să exprime accentul expirator, nu l-ar fi numit tot *cîntec*, *προσορθία*? Faptul că slăbești și întărești succesiv și simetric glasul nu-l tot așa cîntec ca și acela că urez ori scobor în gama mușicală? Dar care în poezie greacă, care nu era copleșită (atunci cînd era cintată), și poezie greacă era totdeauna cintată) de melodie și armonie ca poezie cintată modernă, nu juca rolul cel mai mare *ictus, σύρραχις*, care era un accent expirator independent de accentul cuvintului? D-na R. a ultat să citeze singurul loc din gramatică vechi, care nu-l metafore și exprimă în mod propriu că accentul latinesc era un accent expirator. Servius în Donato Keil IV 426: „accentus in ea syllaba est quae plus sonat: quam rem deprehendimus si singulum nos aliquem longe positum clamare; invenimus enim ratione illam syllabam plus sonare quae retinet accentum, atque usque eodem nisum vocis ascendere“. E din al patrulea secol Servius și mărturie lui n-are valoare pentru timpul lui Cicero, dar și Martianus Capella o din secolul al cincilea. Și că să profiți de ocazie, voi să adăugui că locul din Vitruvius, în care (în așa de mult Hayet, nu probează nici el din punct de vedere al accentului mușical absolut nimic. Înălătă, de architectura V, 4, 2 (lăsat din Ahlberg Studia de accentu latino): „Vox enim mutationibus cum flectitur alias fit acuta alias gravis duobusque modis movetur, e quibus unus effectus habet continuatus alter distantes. Continuata vox neque in finitionibus consistit neque in ullo loco, efficitque terminaciones non apparentes, intervalla autem media apparentia, uti sermone cum dicamus *sol, lux, flos, vox*. Nunc enim nec unde incipit nec ubi desinit intelligitur, nec quae ex acuta facta est gravis, ex gravi acuta apparent auribus; per distantiam autem e contrario. Numque cum flectitur immutatione vox, statuit se in aliculus sonitus finitionem, deinde in alterius, et id ultro citro crebre faciendo inconstans apparent sensibus, uti in cantionibus, cum flectentes vocem varietatem facimus modulationis. Itaque intervallis ea cum versatur, et unde initium fecit et ubi desinet apparent in sonorum patentibus finitionibus: mediana autem latentia intervallis obseurantur“. Aceste vorbe

ale lui Vitruvius ești le traduc astfel: Cind un cuvint se declină ori se conjugă, primește diferite accente, uneori ascuțite, alte ori grave. Efectul produs la urechea ascultătorului e înșă diferit, după cum cuvintul face parte dintr-o propoziție ori este pronunțat a parte. Cind cuvintul este pronunțat într-o propoziție împreună cu alte cuvinte, nu se observă nicăi începutul lui, nicăi sfîrșitul lui, nicăi variabilitatea accentului său, ci numai accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, este percepțut. Cind cuvintul, din contra, e pronunțat izolat și petrecut prin diferite forme flexionare, atunci atenția e mutată de începutul și de sfîrșitul cuvintului, precum și de variabilitatea accentului dela o formă la alta, ceea ce comparabilă cu melodica muzicanțului, iar accentul în el însuș, ca element remarcabil al silabei mijlocii, nu este băgat în samă.

Dar acum, fie că va fi fost accentul latin expirator, fie că va fi fost muzical, despre care accent, adică despre care silabă accentuată vorbește D-na R.? Se gîndește D-sa la silaba accentuată cea cunoscută (cind penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.)? În privința aceasta D-sa nu ne lămurește, căci îată ce spune în special pag. 87: În latină clasică toate cele trei chipuri de a marca silabele erau în vîgoare, accentul muzical, accentul expirator și cantitatea silabelor, și anume pe o silabă (pe inițială) era accentul expirator, pe alta (pe finală) era accentul muzical, iar între ele undeva era cantitatea. Se petreceau, spune D-na R., în latinește lucrurile ca în francește, unde în anumite împrejurări un cuvint ca *nation* are pe *na* accentul muzical, iar pe *tion* accentul expirator, astfel că *nation* formează un grup de două silabe tot una de remarcabile, un fel de spondă format, în cele două silabe ale sale, prin mijloace fizioleice deosebite.

*Observație.* Mai întîi de toate nu numai în franceza, ci în toate limbile, unde de obicei este concordanță între accentul muzical și cel expirator, în felul acela că acolo unde amplitudinea este mai mare există și cea mai mare înălțime a tonului (ori ceea mai mică, de pildă în dialetele germane svabe, alsaciene și elvețiene, Bremer Deutsches Phonetik 195, în limba suedeza, Axel Koek Die alt-und neusehwediache Akzentuierung, vezi Revue critique 1902, I pag. 118), se întâmplă discordanțe în *anumitele* împrejurări, astfel că, dacă de obicei limba cintă mai sus silaba cu accentul emfatice (prin accent emfatice înțeleg accentul expirator al cuvintului), în *anumitele* împrejurări cintă mai sus o silabă neaccentuată cu accentul emfatice. Și în românește, de pildă, unde de obicei un cuvint ca *oameni* are silaba *oa* pronunțată cu mai mare amplitudine de vibrații decât silaba *meni* și în aceeași vreme o are mai sus cintată decât silaba *meni*, se întâmplă în *anumitele* împrejurări ca tocmai silaba *meni* să fie pronunțată cu un ton mai înalt, ba chiar cu mult mai înalt, macar că cu o amplitudine a vibrațiilor mai mică decât acea a lui *oa*. În asemenea caz discordanța dintre accentul muzical și cel expirator face serviciu de formă gramaticală și exprimă raporturile numeroase de mod desemnate în chip sumar cu numele de *exclamare* și  *întrebare*. Cum că acest lucru să petreacă și în limba latină, este absolut sigur. Dar nu acest lucru voiește să spună D-na R., ci acela că, în afară de exclamare și întrebare, erau în limba latină unul singur altul întrebăriște, în mod independent unul de altul, accentul expirator pe o silabă, accentul muzical pe altă silabă, la care se mai adăuga cantică pe silabele intermediare. Unde era accentul expirator? Pe inițială, spune D-na

R. Unde era accentul muzical? Pe finală. Dar accentul cel cunoscut (în diferent de ce natură va fi fost), cel mărginit la penultima, antepenultima și în anumite cazuri la ultima (cind penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent ce fel era? Despre aceasta nu spune D-na autoare nimic, ci legindu-se de un presupus accent anteclasie primîiv latinește, unde inițiala ar fi fost cu accentul exspirator, iar finala cu accentul muzical, D-șa începe să ne facă dela pag. 89 înainte istoricul, complet fantastic, al transformărilor pe care le-ar fi suferit accentele anteclasice latinești, până ce să ajuns în limba latină postelasică să devină accent exspirator pe acele silabe, pe care ne spune gramaticei că era accentul latinește (cind penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.), acel accent latinește despre care partizanii accentului muzical spun că era muzical pe vremea clasicei, și despre care, pentru vremea clasicei, D-na R. nu are nicio părere. Regrat că nu pot fi clar, dar întreaga expunere a D-nei R. este un haos.

Indată după aceasta face D-na R. în mod arbitrar istoricul accentuării latine.

1. La începutul *Incepătului*, în *Urlateinisch*, fiecare cuvînt avea cîteun accent. Ce fel de accent? Muzical? Expirator? Nu se poate ști („nu se poate ști ce fel era accentul primîiv”).

2. La cuvînt (și anume *după* cuvînt) se lipsește un determinant, care cu vremea devine sufix, formă gramaticală. Determinantul primește un accent mai puternic, și anume un accent muzical. Față cu acest accent principal al determinantului accentul cuvîntului, despre care D-na R. a spus că nu știe de ce natură va fi fost, devine accent secundar.

*Observație.* De unde scoate D-na R. că accentul determinantului era un accent muzical? Nu este aceasta o afirmație pe nimic bazată?

3. Prin reacția vorbirii ocazionale pe de o parte (vezi mai sus p. 61), și pe de altă prin faptul că așa început să se alipească determinantele la începutul cuvîntului, s-a pus un accent principal exspirator pe prima silabă a cuvîntului, care a devenit accentul principal, față cu care accentul muzical dela sfîrșitul cuvîntului a devenit accent secundar.

*Observație.* Dar accentul cuvîntului, cel fost primar și apoi devenit secundar, ce a mai devenit? A dispărut? Despre aceasta nu spune D-na R. nimic. Apoi, dacă determinantul dela sfîrșitul cuvîntului a primit accent muzical, pentru ce nu a primit accent muzical și determinantul alipit la începutul cuvîntului?

4. Accentul muzical dela sfîrșitul cuvîntului dispără și accentul exspirator de pe inițială se strămută, absolut fără nicio motivare din partea autoarei, pe silabele neaccentuate dela mijlocul cuvîntului, care fusese de altfel odata accentuate cu accentul cel principal dela capul locului, de natură dubioasă, pe care, cum am văzut, D-na R. îl face să dispară în fază 3, iar fără nicio motivare, ba chiar fără nicio pomenire. În această a patra fază ne aflăm pe terenul istoric al limbii latine, asupra căruia ne lăsase puțin mai sus în nedumerire D-na autoare, că nu știam ce fel de accent avusese limba latină în perioada sa istorică clasică. Cum că în latina preistorică era un accent exspirator pe inițială și unul muzical pe finală cunoaște D-na R. din argumentarea lui Havet, Mémoires dela société de linguistique VI, 11 sqq., cu care ocazie mai observă D-șa că acel accent exspirator inițial a fost însoțit la început de accentul muzical cel mai jos: „Accentul exspirator era pe începutul cuvîntului, care început al cuvîntului evident (offenbar) avea tonul muzical cel mai jos.” Fiindcă, însă, continuă D-șa, accentul exspirator, cind

nu i se opune un obstacol, provoacă o înălțare a tonului, apoi în mod necesar cu vremea silaba inițială pe lingă accentul expirator a căpătat și un ton înalt. Apoi mai spune D na R, că en n-am avut dreptate cind am zis că un cuvînt cu accent exspirator pe inițială și cu accent muzical spre sfîrșitul cuvîntului ar fi un monstru, „ein Wortun-geheuer”, deoarece accentuarea din limbile ungură, cehă, sîrbă, probează că poate fi accent exspirator pe inițială și accent muzical pe altă silabă din corpul cuvîntului.

*Observație.* Mai întîi Havet nu spune că era accentul muzical pe finală, ci că cunoșterea accent latin (cind penultima este lungă, accentul este pe penultima, etc.) era un accent muzical, iar pe inițială era un accent exspirator. Al doilea, de unde știe D-na R, că inițială, care avea accentul exspirator, era „évident, offenbar”, cu tonul cel mai jos? Nu este aceasta o inventie a D-sale? Dacă, după propria mărturie a D-sale, un accent exspirator puternic cere și o mare înălțime a tonului, pentru ce dela capul locului n-a fost inițiala latină, cea puternică accentuată, în același vreme cu tonul cel mai înalt? Pentru că i se opunea accentul muzical al finalei? Dar de unde l-a scosăt D-na pe acest accent muzical al finalei? Nu este doar și ei o inventie a D-sale? Al treilea, pentru ce tot vorbește D-na de tonul cel mai înalt, care ar sta în legătură cu accentul exspirator cel mai puternic? Nu știe D-na că sunt limbi unde accentul exspirator cel mai puternic este însoțit de tonul cel mai jos (vezi mai sus p. 69)? Pentru ce nu s-ar fi întîmpărat acest depe urmă lucru în limba latină? Pentru că nu se potrece în limbile românești? Dar pentru ce ar fi sămânăt limba latină cu limbile românești din acest punct de vedere, cind din alt punct de vedere cu mult mai important se deosebiea după D-na R, așa de tare, că avea accent exspirator pe inițială cu ton jos și accent muzical înalt pe finală, iar la mijloc canticitate goală fără accent de niciun fel? Al patrulea, că și foarte bine că sunt limbi unde silaba cu accentul exspirator cel mai puternic are un ton muzical mai jos decit o altă silabă din cuvînt, care are un accent exspirator mai slab, dar accentul muzical cel mai înalt (vezi mai sus p. 69); și aceasta, firește, în afară de exclamare și întrebare, căci la întrebare și exclamare în tot felul de limbi se potrece acest lucru. (Nu în toate, vezi Revue critique 1911, I pag. 103). Aceia că însă nu știu, este că să existe în vreo limbă un cuvînt în care o silabă să aibă accent exspirator sadea, fără accent muzical, iar altă silabă să aibă accent muzical sadea, fără accent exspirator, adică să existe așa soții de vibrări, că să fie numai amplitudine a undelor vibrătoare fără număr al acestora, ori să fie numai numere de unde vibrătoare fără amplitudine a acestora. Si acest lucru l-a spus Havet, Mémoires de la société de linguistique VI, 11: „On a attribué à une loi d'accentuation archaïque le vocalisme de certains composés comme *afficio*. Les initiales auraient originaiement porté l'accent; dans *adfacio* l'a alone se serait altérée en i, l'a accentué serait resté intact. Cette prétendue loi d'accentuation est chimérique”. Va să zică nu era accent pe inițială în latina arhaică? „Les contemporains de Camille chantalent la note aiguë sur la même syllabe que les contemporains de César, *adfacio* et non *ddfacio*. Cette note aiguë n'a eu aucune influence sur le timbre des voyelles, non plus que sur leur syncope dans certaines combinaisons”. Va să zică accentul a fost totdeauna acolo unde ni-l spun gramaticile că a fost (și unde-l probează că a fost limbile românești care său reluată cu obinutul dar era *musical* și

dea și n-a avut pentru acesta nicio influență conservativă asupra silabel unde se găsă, și pentru aceea, pentru că Romanii de pe vremea lui Camil numai cintău pe *fa* din *adfacio*, dar nu-l tipăru de fel, acest *fa* s-a putut preface în *fi*. Oare nu-i aceasta concluzie pe care trebuie să o tragă cineva din vorbele lui Havet? Mai ales cind Havet vorbește de *aiguë*, parcă numai tonul cel înalt ar constitui accentul muzical, iar nu și tonul cel jos, care e mai caracteristic încă? Cu toate acestea avea și inițiala ceea. Nu accentul, căci acesta a fost totdeauna acolo unde știm că a fost, ci altceva: „Se spune că inițialele ar fi avut în limba latină arhaică accentul. Aceasta e o chimera“. Dar ce aveau inițialele? Acestea aveau intensitate sârboasă, aceasta e altceva, nu-i accent. și apoi ulte ce s-a întâmplat: „La note aiguë a fișă par attirer sur elle l'intensité. *Améri* este devenu *amérî*“. Vezi? De o parte intensitate fără accent, iar de altă parte accent fără intensitate, și apoi a atras accentul asupra lui intensitatea. El, ce concluzie ar fi putut trage cineva altă din asemenea discuție decât acesta că Havet crede în existența unui cuvânt monstruos, *Wortungeheuer*, în care o silabă să fie tipărată fără ca să fie cintată (ca să vorbim popular), iar alta să fie cintată fără ca să fie tipărită?

D-na R. plecind de la faptul că în latină arhaică era accent expirator pe inițială și accent muzical pe finală, căntă să explică după criteriile mai sus expuse (vezi p. 64) schimbările de sunete din cîteva din acele exemple care dela Corssen încoace se aduc neconvenit pentru a proba că în limba latină arhaică era altfel de accent decât în cea clasică.

*Observație.* Acele exemple să am căutat să le explic prin analogie în *Forschungen zur romanischen Philologie, Festgabe für Hermann Schäfer*, pag. 28 șiq., dar mărturisesc că peatru unele din ele explicarea cea mai nimerită este acea dată de D-na R., că adică determinatul precedat de un determinant în izolare căpătu un accent secundar față cu cel principal al determinantalui, așa că, de plină, *ré facio* a devenit *réfacio*, apoi *réficio* și în sfîrșit, cind izolarea a fost completă, *réficio*. Ca probă de chipul cum explică lucrările D-na R. dă următoarea bucată: „*facerî* avea acestă expirator pe inițială și accent muzical pe finală. Cind *facerî* s-a alipit ca enclitic la *re*, a pierdut accentul de pe inițială. De aceea se schimbă articulația: *réfacerî* devine întîi *réfocerî* și apoi *réficerî*. Pe de o parte starea de soaptă (Flüsterstellung) provoacă pierderea puterii sunetului, căci cu cîte coardele vocale stău mai deschise, cu atît mai puțin ton provoacă; iar pe de altă parte micșorarea intensității are ca consecință o mărire a energiei musculare. Aceasta să nu ne mîre: este o compensație instinctivă, prin mijlocirea căreia fenomenul în totalitate îl păstrează sumă neschimbăță; micii energii musculare a lui *a* + puternică intensitate corăspunde energiei musculare mai mare a lui *e* ori *i* + intensitatea mică“. și tot așa continuă D-na explicările mai departe. Aș mai avea de făcut numai doar observații. *συργενίσ* > *sympónia* e pe nedrept pus printre exemplele la care s-a păstrat accentul, dar s-a schimbat cantitatea din originalul grec (pag. 93); și se articulează cu limba posterioară, nu cu limba anterioară (pag. 95).

După ce a cercetat efectul accentului expirator de pe inițială asupra silabelor neaccentuate următoare, trece D-na R. la accentul muzical de pe finală, ca să vadă ce să mai întâmple cu dinșul în cursul timpurilor. Acest accent muzical fantastic, care n-a existat niciodată, a avut după D-na R. efecte cu totul altele decât acelea pe care le atrăge Havet accentul său muzical

În vreme ce acest din urmă spune că accentul latinesc, care era muzical, n-a avut nicio putere și a lăsat silabele accentuate de dinsul să se schimbe în tot felul, D-na R. spune că accentul muzical depe finală, că vreme a fost în înflorire, a impiedicat scurtarea finalei. Îndatăce a început să piardă din putere, să început și finalele să se scurteze, să-ău scurta și chiar să caze. Și ce înseamnă această pierdere de putere? Înseamnă pierdere de înălțime. Din înalt, ascuțit, cu multe vibrări în unitatea de timp, accentul muzical depe finală a devenit grav, cu puține vibrări în unitatea de timp. Pe acest ton grav final spune D-na R. că l-a observat Quintillianus inst. or. XII, 10, 33, cind zice că limba latină e mai ușă decât cea greacă, pentru că cuvintele latinești totdeauna se termină într-o silabă gravă ori în două silabe grave.

*Observație.* Acea gravă, ori cele grave, despre care vorbește Quintilian, însă erau silaba ori silabele neaccentuate cu accentul emfatice expirator, silabele tipate mai puțin, în care se terminau cuvintele latinești, în vreme ce în greacă foarte adesea și finalele aveau accentul expirator emfatice, erau tipate tare (căci și în accentul grecesc partea remarcabilă tot accentul expirator o formă). Cum că aceste silabă finale cu accent expirator slab aveau în același vreme și un accent muzical, se înțelege de la sine; cum că acest accent muzical al silabelor neaccentuate finale latine era mai jos decât accentul muzical depe silabă accentuată cu accentul emfatice expirator, este probabil; dar nu faptul că silaba finală era cintată mai jos era remarcat de Quintilian, ei faptul că era tipată mai puțin.

Și apoi ce s-a întâmplat, dupăce accentul muzical depe finală a dispărut, adecă s-a prefațut din înalt în grav, din cu mai multe vibrări în cu mai puține vibrări în unitatea de timp? Acel accent, spune D-na R., s-a mutat încep pe inițială, care până la această mutare fusese tare tipată, dar jos cintată, și care de aici înainte, părțile că a fost tare tipată a început să fie și sus cintată.

*Observație.* Nu mai insist degeaba. Constat numai că și în această privință D-na R. susține tocmai contrariul de ceea ce susține Havet: în vreme ce H. spune că accentul muzical a atras pe cel expirator, D-na R. spune că accentul expirator a atras pe cel muzical. Pe care să credem? Fără să pe niciunul.

\*

Dupăce a stat o bucată de vreme cuvintul latinesc cu accent expirator pe inițială, cu accent muzical pe finală și cu silabele intermediiare neaccentuate, s-a întâmplat în sfîrșit că silabele neaccentuate intermediiare au atras asupra lor accentul depe inițială, și anume această atragere a avut loc din cauza vorbirii ocazionale, care procede totdeauna pe dos decât cum procede vorbirea uzuială (vezi mai sus p. 61). Cind s-a întâmplat acest lucru? Pe vremea clasiciță încă nu era gata. Pe vremea clasiciță se putea accentua și *urbanī* a la antica, și *urbanī* a la modernă. Doar probe aduce D-na R. pentru această: poezia clasică latină, cu ritmul bazat pe cantitate și pe ictus independent de accentul cuvintului, ar fi fost imposibilă dacă pronunțarea *urbanī* ar fi fost complet fixată, pentru că cum este cu puțină să-și închipuiască cineva că în poezie putem poetul să slăbească accentele cuvintelor? Cum s-ar putea închipui o poezie nemășcată în care poetul să accentueze *Wandlungen*? Altă probă crede că vede într-un loc din Cicero de oratore III 45, unde Cicero spune că soacra sa vorbă altfel decât dinsul.

*Observație.* Motivul pentru care Grecii să avut ca element ritmic timpurile primare,  $\chi\rho\omega\sigma$ :  $\pi\rho\sigma\tau\sigma$ , și ieișis independent de accentul enunțului, a fost faptul că accentul expirator al lor era slab, iar simțul pentru cantitatea silabelor era puternic. Clasicii latini, care au imitat pe Greci, au putut și ei călea în picioare accentul enunțului, măcară în limba latină aceasta era probabil mai puternic decât în limba greacă, pentru că și limba latină era tot atât de simțitoare pentru cantitatea silabelelor. Toate limbile, de pildă limba ungurească, la care cantitatea silabelelor este independentă de accent, în felul acela că să fie silabe accentuate scurte și silabe neaccentuate lungi, nu remarcabilă deosebire între scurte și lungi, sunt susceptibile de ritmica greacă antică, fără ca să se nască dispărere mare prin călareea în picioare a accentului expirator.

\*.

Din cauză că s-a strămutat accentul de pe inițială pe silabele mijloci să rezultă în acestea schimbări provocate de intensitatea mai mare a curentului: vocalele scurte său devenit mai deschise ( $i > e$ ,  $\bar{a} > \bar{o}$ ,  $\bar{e} > \bar{e}$ ,  $\bar{o} > \bar{o}$ ), din cauză că organele articulatoare său desfăcut mai tare unele de altele pentru a da drum larg curentului mai mare de aer; consonantele explozive afone, care său fost în latinește lenes, său devenit fonice prin faptul că curentul expirator puternic a pus coardele vocale în vibrație, iar pentru a corespunde curentului slab al aerului din gură organele articulatoare bucale său articulat mai slab, cu mai puțină energie. Cu vremea apoi, în urma acelorăz cauze, organele articulatoare bucale său articulat încă și mai slab, său desfăcut chiar unele de altele, și explozivele fonice său prefăcut în spirante fonice.

*Observație.* Explicarea este inginoasă. Din nenorocire întărirea curentului expirator, dacă într-adevăr ea este cauza acestor fenomene, se da toate nu strămutările accentului expirator de pe inițială, pentru că accentul expirator latin a fost acolo unde nu-l spun gramaticii că a fost. Mai observ că nu se poate înțelege ce spune D-na R. despre explozivele palatale afone, care săr și schimbat de a dreptul ca explozivele guturale fonice, adică săr și prefăcut în spirante: „*O spirantă se naște, ts orf ġ orf ū, ts, ū spirantă?*”

Scurtarea silabelor neaccentuate finale a inceput în timpuri preistorice (teră, *’amor*, *amēm*, *āmēl*) și s-a slăbit înțiu (-os, -as). Deicit acest fenomen, zice autoarea, mai degrabă trebuie considerat în felul acela că vocala neaccentuată finală a rămas tot lungă, dar s-a deschis, a devenit din încordată laxă. Dacă nu cumva chiar se va fi mai lungit, deoarece vocalele neaccentuate finale său în general tendință de a se lungi atunci cind energia articulației scade.

*Observație.* D-na R. atribuie, deocamdată, fenomenul transformării silabelelor finale la doară cauze, la pierderea accentului musical (vezi mai sus p. 73) și la strămutarea accentului expirator de pe inițială pe silabele de la mijloc, adică la doară cauze (nu numai la una) care nu au existat.

D-na R. cercetează apoi diferențele soțurilor de accente exspiratorii latini, lăsând datele gramaticilor nu ca traduceri după grecește (cela ce probabil nu fost), ci ca niște reflexe ale realității.

*Observație.* Cu această ocazie face diferențe observații fiziole, care nu sunt totdeauna potrivite. De pildă, fiindcă gramaticul spune că *mășad* nu se poate pronunța cu accent ascuțit, D-na R. găsește o necesitate fizio-

logică: în adevăr, zice D-sa, vocala lungă și incorectă (*mū*) cere un fel de curenț de aer care face imposibilă pronunțarea cu accent ascuțit. Totuș imediat după aceasta D-sa vorbește despre accentul ascuțit pe silaba lungă într-un cuvint ca *mūsăt* (ablativ), pe care-l explică prin acela că s-ar intinde accentul și asupra silabei următoare. În realitate pronunțarea *mūsă* cu accent grav ori circonflex pe prima silabă nu este necesară, pronunțarea *mūsă* cu accent ascuțit pe prima silabă există foarte des. În limba română (în cazul cind nu vom să dăm accentului rolul de formă gramaticală pentru a exprima întrebarea și exclamarea) silabele accentuate, care sunt lungi față de cele neaccentuate, nu totdeauna accentul ascuțit, macar că sunt lungi și macar că sunt urmate de silabe neaccentuate scurte, de pildă în cuvintul *mērē*.— D-na R. spune că în silabă închisă cu sonanta lungă accentul era ascuțit, cind silaba următoare era scurtă: *scrīptus* ar fi avut pe *ī* accent ascuțit. De unde știe D-sa acest lucru? Analogiea cu limba greacă (*πρότιμος*, *πρότιτις*, *πρότιτησις*, *πρότιτησι*) trebuie să o impiedeze dela această părere, cu atât mai mult că, dacă gramaticii latini, care copiează pe cel grec, ar da asemenea semn de independență în păreri, că să susțină pentru limba lor un lucru ca acesta, care nu se găsește în limba greacă, ar fi ceva foarte curios.— Nu este de admis că în cuvintul spaniol *vuelo* silaba a doñă este *leo* și că—mai ales—această despărțire de silabe să făcăt prin analogie. În general la aceste fenomene de alunecări de sunete D-na R. atribue analogiei roluri imposibile: accentul exiprator pe initială, de pildă, ar fi avut loc la început numai la unelte cuvinte și apoi să ar fi lăsit prin analogie la toate enunțele; și altele de acest fel.

Incidental, în mijlocul unor asemenea discuții despre forma accentului, D-na R. vorbește despre efectul pe care l-a avut accentul exiprator asupra vocalelor scurte următe de o consonantă simplă: acestea anume să-ă lungit, de pildă *mōdō* a devenit cu vremea *mōdō*, apoi *mōdō*. Tot incidental spune D-na R. pag. 115 că accentuarea cu circonflex este o condiție pentru dittongare și trimete la Goidanich L'origine e le forme della dittongazione romanza.

*Observație.* Goidanich susține însă că originea dittongăril romanice se găsește într-o presupusă de el accentuare cu doñă virfură a vocalelor accentuate latinești. Accente cu doñă (și cu trei și cu mai multe) virfuri se găsesc în toate limbile, mai ales în exclamări și întrebări. Decit numai, dacă te gîndești bine la ce-l acela accentul cu doñă virfuri, apoi el e de așa natură că mai degrabă ar provoca dieresa, iar nu dittongarea.

\*

Accentul exiprator, care a provocat lungirea vocalei scurte (*mōdō*—*mōdō*—*mōdō*, vezi mai sus), a provocat din contra scurtarea vocalei lungi. și anume, cind vocala lungă a fost urmată de o singură consonanță, să scurtaș vocala și să-l lungiști consonanta (*cappa*, *Juppiter*, *muccus*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de consonantă lungă, să scurtaș ori vocala ori consonanta (*stēlla*—ori *stēla* ori *stēlla*); acolo unde vocala lungă a fost urmată de un grup de consonante, să scurtaș vocala (*scrīptus*—*scrītto*). Pecind se întâmplă fenomenul din urmă, vocala scurtă veche se deschise deja, așa că *dictus* devenise deja *detto*, iar *scrīptus* nu mai putut deveni *scritto*. Aceste fenomene au fost însoțite de o schimbare în constituția silabelor: *scrīptus* a devenit *scrītus*. Lungirea vocalelor scurte din silabă deschise și scurtarea vocalelor lungi din silabă închisă este ultima consecință a victoriei accentului exiprator.

*Observație.* Dar categoria scurtării vocalelor lungi în silabe deschise, tipul eōpa—ēppa, unde rămine? Apoi asupra chipului cum se despartă silabele în cîvintul *scriptus* D-sa are păreri contradictorii. La pag. 114 D-sa spune că *scriptus* era un cîvint „mit gedekter Akzentsilbe” (vezi mai sus p. 75), iar și la pag. 116, D-sa spune că *seri* în *scriptus* era o silabă deschisă. Dacă trebuie să credeam pe grumăcile latini, *seri* în *scriptus* era o silabă deschisă.

\*

Cam în al patrulea secol după Chr. se stabilește definitiv accentul expirator pe penultima și pe antepenultima, dar accentul expirator inițial continuu încă de a exista ca accent secundar, ceea ce a făcut că în limbile românești inițiala altfel se dezvoltă decit celelalte silabe.

*Observație.* În realitate în limba latină inițială avea un accent expirator secundar, care nu are întru nimic a face cu presupusul accent expirator principal de pe inițială și D-na R. Să tot astfel unele limbi românești nu pe inițială un accent expirator secundar, pe care de altfel ar fi hazardat să-l consideră cineva ca descendental accentul secundar de pe inițială latinească.

\*

Evoluția fenomenelor discutate până acum s-a sfîrșit în al VI-lea secol. În al VI-lea secol însă sînt semne neîndoiioase de existență deja a limbilor românești ca limbi deosebite. Separarea limbilor românești a început deci însînt de sfîrșitul evoluției. Dezvoltarea fenomenelor discutate, așcăi a stăpînirii accentului expirator în ritm ascendent-descendent și a schimbărilor sunetelor provocate de acel accent, nu a avut loc cu același consecvență prea uniform: mai slab în Italia de mijloc și în Sardinia; mai puternic în Galia, Reția, Italia de nord; mijlociu în Iberia și România. Limba dalmată are o poziție cu totul separată. Ritmul ascendent-descendent latin s-a prefăcut în ritm ascendent în limbile românești. În limba franceză începe să apară ocazional ritmul descendent.

\*

La sfîrșit D-na R. vorbește de schimbările provocate la limbile românești în articulația sunetelor prin curențul expirator.

D-na R. atribue faptului că curențul expirator este puternic pe silabă accentuată și relativ slab pe silabele neaccentuate următoarele fenomene: 1. Diffongarea vocalei din silaba accentuată. 2. Lungirea consonantelor. 3. Cădereea sunetelor. 4. Scădereea plenitudinii. 5. Schimbarea consonantelor în felul acela că exploziva afonă devine fonică și fonică se preface apoi în spirantă și vocală; cu cît accentul e mai puternic, cu atît consonanta are tendință mai mare de a se asimila vocalei precedente. — D-sa atribue faptului că curențul expirator este slab pe silaba accentuată, astfel încît îi rămine oarecare putere și pentru silabele neaccentuate, următoarele fenomene: 1. Lungirea cîvintului la sfîrșit, de pildă între altele românești *sase*, *miere*, *fiere*. 2. Fenomene de sandhi. 3. Fenomene de asimilare și disimilare la vocale. 4. Asimilarea consonantelor dintr-un grup între ele. — Pe lungirea vocalei din silaba accentuată, combinată cu faptul că curențul continuu de a circula între două silabe (deci silabe de plenitudine) bazează D-na R. nașterea sunetului de legămint (Gleitlaute) între vocale și între consonante. — În special fenomenele de cădere a sunetelor, provocate de puterea mare a curențului din silaba accentuată, și fenomenele de sandhi, provocate de lipsa de putere a curențului în silaba accentuată, alternează și nu sunt niciodată conter.

BDD-A31770

*Observație.* Diftongarea în antepenultima, care se găsește în limbile se dozează din punct de vedere al diftongărilor penultimelor, o consideră D-na R. ca un fenomen a parte, care nu provine din puterea curentului. D-sa nu îi spune însă nimic asupra cauzelor care va fi provocat acestuia diftongare a antepenultimelor. Este greu de admis însă că fenomenele atât de asemănătoare să fi provenind din doară cauze deosebite.—*sase, miere, fier* nu sunt fenomene de Lautwandel, ci de analogie.—Când vorbește de scăderea plenitudinii vocalelor, pe care o pune pe socoteala puterii curentului exspirator, în sensul acela că, cu cît accentul exspirator e mai puternic, cu atât creșterea plenitudinii în silabele neaccentuate precedente și următoare este mai puțin posibilă, D-na R. nu spune nimic despre explicarea fizioologică ori psihologică a fenomenului. Probabil D-sa se pune aici din punctul de vedere expus mai sus p. 64, că, atunci când curentul slăbește, se întâmplă o reacție din partea energiei musculare, astfel că crește energia cu cît scade puterea curentului, și că, de pildă, dacă din cauza puternicului curent depășește accentuată rămine numai puțină putere pentru curentul care articulează un *e* în silaba neaccentuată, energia musculară cu care se articula acel *e* se mărește prin reacție, pentru a se stabili echilibru, și că se prefacă în *i*.—Dacă este adevărat că fenomenele înșirate mai sus atîrnă de puterea mare, respectiv mică, a curentului din silaba accentuată, apoi rezultă că dintr-o limbă română limba franceză este acela care are în silaba accentuată cel mai puternic accent exspirator față cu silabele neaccentuate, că această limbă este cea mai mare deosebire dintre forța mare a curentului din silaba accentuată și forța mică a curentului din silabele neaccentuate, și că această limbă este dintr-o limbă română acela în care individualitatea cavităților este mai mare, în care în cursul vorbirii vorbitorul își dă mai bine socoteală de existența fiecărui cuvint a parte. Si aici D-na R. se dozează complet de acela ce susține Havet asupra chestiei, *Mémoires de la Société de linguistique VI*, 14: „Le grec abondait en brèves et se parlait avec volubilité; l'accent n'y renseignait guère sur la séparation des mots, les syllabes initiales n'y étaient pas en relief. Une phrase grecque, dans la conversation au moins, devait ressembler à un mot unique, long, souple et léger comme un fil, varié et multicolore grâce à la mélodie des syllabes aiguës, mais non articulé ni morcelé par le rythme des syllabes intenses. Une phrase latine, avec ses longues pesantes, avec ses initiales méthodiquement marquées, avec ses aiguës toujours pénultièmes ou antépénultièmes, était moins un fil tenu qu'un chapelet à gros grains, formé de masses un peu lourdes, ni trop petites ni trop grandes, uniformes, équilibrées, distinctes et disjointes. Peut-être pourrait-on, dans quelque mesure, comparer cette différence des deux langues anciennes à celle du français et de l'allemand. Nous autres, Parisiens, nous dévidons dix ou quinze syllabes d'un trait, un Allemand n'en dit pas quatre sans marquer une pause et empêter en quelque sorte chaque mot qui passe. Aussi un mot allemand est une véritable unité linguistique; chez nous il n'y a de mots que dans l'écriture, et notre langage parlé a pour unité du premier degré la phrase ou l'incise”. Pe care să credem? Verbe, vorbe, vorbe! Lucrurile acestea, dacă le privăm din punct de vedere al felului curentului, nu se pot hotărî cu urechea ci prin înregistrarea mecanică a aparatelor fizicianului. Iar dacă le privăm din punct de vedere al cauzelor schimbărilor, apoi pot primi explicații contra-

ră. Dacă ar vrea cineva, din spirit de contradicție, să explică fenomenele de susț acest paragraf tocmai pe dos de cum le explică D-na R., ar reuși într-o clipeală. Eșu volu pomeni un singur fapt. D-za pune nașterea sunetului de legămint pe socoteala carentului expirator paternie, care pe deasupra ar mai circula și fără întrerupere între doă silabe, prefigindu-le pe acestea în silabe de plenitudine. Eșu zic din contra: cauza pentru care s-a născut sunetul de legămint a fost tocmai slăbiciunea carentului. Căci—și mă pun acum din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—atunci cind carentul este slab, se naște o reacție din partea energiei articulației, și într-un cuvânt ca *gendre* de ex. n este cu atât energie articulat, încât limba persistă a rămine lipită de alveole chiar după ce s-a astupat bortoie nasalul prin vălul palatalul, și se naște atunci un d între n și r. Or—și acum nu mă mai pun din punct de vedere al criteriilor de explicare ale D-nei R.—carentul e slab în silaba accentuată, alături cu această slăbiciune a carentului există și o indolență în mișcarea organelor articulatorilor bucale: în loc să treacă organele răpede și sincronic dela o articulație la alta, așa că odată cu astuparea bortelor nasale prin vălul palatalul să aibă loc și desfacerea limbii de alveole și punerea ei în poziția lui r, ele treac mai încet și mai incoherent, așa că în vreme ce vălul palatalul pregătiso deja articulație trebuitoare pentru r, limba n-a pregătit încă această articulație. Chestie de indolență! Cine ar putea să-mi facă vreo întrebare?

\*

În rezumat lucrarea D-nei R. probează că nimic nu-i mai greu în lumea aceasta decât să explică cineva lucrurile. D-na R. a invățat o mulțime, a cedit o mulțime de cărți. La sfîrșitul elaborării sănă, după ce de altfel în notele din josul paginilor ne trimisese la tot felul de autor, face chiar notiță că trebuie să renunțe din lipsă de spațiu la înșirarea bibliografiei: „Vom Abdruck der überaus umfangreichen Bibliographie sehe ich aus Platzmangel auf“. Si cu toate acestea n-a reușit să explică nimic. Felix qui potuit rerum cognoscere causas!

A. Philippide